

Skript

HISTORISCH TIJDSCHRIFT

Interview: Oral history als sociaal activisme. Interview met promovenda Grace Leksana

Auteur: Boris van Haastrecht

Verschenen in Skript Historisch Tijdschrift, jaargang 40.4, pp. 310-313.

© 2018 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

p-ISSN: 0165-7518

e-ISSN: 3051-2506

Skript Historisch Tijdschrift is een onafhankelijk wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

ORAL HISTORY ALS SOCIAAL ACTIVISME

Interview met promovenda Grace Leksana

Boris van Haastrecht

Het afgelegen dorpje in Zuid-Malang op Oost-Java heeft een bewogen geschiedenis. De voormalige plantage herinnert aan de koloniale overheersing. Een monument ter ere van de overwinning op de 'communisten' in 1965 vormt een permanente herinnering aan gewelddadige onderdrukking door de staat. Sommige dorpelingen, alleen of in gezinsverband, katholiek of moslim, bezoeken een onopvallende plaats gelegen tussen een bos en een suikerrietveld, waar een enkele steen een massagraf aanduidt. Over het verleden wordt niet vaak openlijk gepraat, maar allerlei mystieke verhalen doen de ronde waarin geheimzinnige krachten worden toegekend aan de doden. Grace Leksana's promotieonderzoek is een multidisciplinaire microgeschiedenis van dit dorp op basis van archiefonderzoek en oral history. Leksana is niet alleen geïnteresseerd in de reconstructie van de geschiedenis zelf, maar ook in verschuivingen in de herinneringscultuur door de tijd heen: 'hoe geschiedenis het leven van mensen *nu* beïnvloedt.'

Leksana kwam via een omweg bij historisch onderzoek terecht. Na een bachelor psychologie en een master ontwikkelingsstudies aan het International Institute of Social Studies in Den Haag keerde zij terug naar Indonesië. Daar ging zij aan de slag voor het Indonesisch Instituut voor Sociale Geschiedenis met een, mede door internationale ngo's gefinancierd, educatieproject om waarden als democratie en tolerantie te bevorderen. 'Traditioneel geschiedenisonderwijs is gericht op het memoriseren van een tekstboek. Of leerlingen kritisch naar de geschiedenis leren kijken, hangt daarom af van de docenten.' Het educatieproject resulteerde in een *graphic biographical novel* van belangrijke emancipatoire personen uit de Indonesische geschiedenis, dat buiten het vaste curriculum aangeboden werd. Een dergelijk project heeft een inherent oppositioneel aspect, omdat het buiten directe staatscontrole valt. Daarom moesten te controversiële thema's zoals de massamoorden uit 1965 vermeden worden. In dat jaar werden in militaire campagnes honderdduizenden vermeende communisten vermoord door het leger en religieuze (islamitische en katholieke) organisaties. Generaal Suharto nam in deze periode de macht

over van president Sukarno, en luidde het 'Nieuwe Orde' regime in.

Nog woonachtig in Oost-Java kwam Leksana in 2015 een vacature voor een promotieonderzoek over de herinnering aan de massamoorden van 1965 op het spoor, aangeboden door een samenwerkingsverband van het NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies, het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde en de Universiteit Leiden. Het onderzoek zou zich richten op geschiedenis en verschuivingen in herinneringscultuur onder invloed van verschillende politieke transities. 'Ik wist dat ik dit onderzoek wilde doen, en ik wist dat dit in Indonesië niet kon, dus ik greep deze kans en verhuisde naar Nederland.' Leksana gebruikte Nederlandse archieven als bron voor de koloniale geschiedenis, vond veel bruikbare informatie over militaire operaties in Indonesische archieven en interviewde vele mensen in het dorp in Zuid-Malang. Om de geïnterviewden te beschermen citeert Leksana hen anoniem, en houdt zij voorlopig ook de naam van het betreffende dorp geheim om ethische redenen. 'Ik had al veel over dit dorp gehoord: dat het zwaar getroffen was tijdens het anticommunistische geweld, dat het overwegend katholiek was, omdat mensen zich gedwongen zagen zich te bekeren om te voorkomen als atheïst of communist vermoord te worden.'

In de historiografie is de mate van betrokkenheid van het centraal gezag bij grootschalig geweld een omstreden kwestie. 'De staat probeerde het geweld van 1965 af te doen als een kwestie tussen burgers, buiten het centraal gezag om. Maar dat idee van ontkenning van verantwoordelijkheid kunnen we nu veranderen.' De combinatie van verschillende typen bronnen door Leksana bleek hier zeer vruchtbaar. 'Als een document uit het militaire archief de woorden "een aantal dorpelingen is in veiligheid gebracht" gebruikt, dan blijkt uit mijn interviews dat dit eigenlijk "detentie en moord op afgelegen locatie" betekent.' Leksana's onderzoek heeft antropologische aspecten en heeft de vorm van een microgeschiedenis. De gebeurtenissen van 1965 nemen in dat kader een centrale plaats in, tegen de achtergrond van de transitie van de koloniale orde naar postkoloniaal bestuur. Haar onderzoek schenkt ook aandacht aan de steeds veranderende betekenis die de dorpelingen toekennen aan de twee transities. Hoe meer tijd Leksana in het dorp in Zuid-Malang doorbracht, hoe meer contrasten zichtbaar werden. 'Er is een minder sterke dichotomie tussen daders en slachtoffers dan ik aanvankelijk dacht, omdat sommige daders onder de Nieuwe Orde ook onderdrukt werden.' Ook wijdt Leksana een hoofdstuk aan de verschillen tussen opeenvolgende generaties. 'Er is

Grace Leksana

meer openheid sinds 1998', het jaar dat Suharto ten val kwam. 'Kinderen op school komen nu met de verhalen van hun eigen familiegeschiedenis.'

Het meest indrukwekkende aspect van haar ervaringen tijdens haar onderzoek in Zuid-Malang, vindt Leksana het concept stilte. De dorpelingen praten onderling niet over het vroegere geweld, maar 'iedereen weet wie waar stond op het moment dat het erom ging. Ook als zaken niet uitgesproken worden, kun je aan gedrag zien dat dit verleden meespeelt in de interactie, bijvoorbeeld bij de zorg voor monumenten. In de historiografie is er het idee van "gedwongen stilte", en kinderen zeggen dat hun ouders niet over de gebeurtenissen uit het verleden praten, maar desondanks weet iedereen er alles van af.' Op sommige momenten kwam Leksana ook een verbazingwekkende openhartigheid tegen. 'Natuurlijk speelt mee dat ik een buitenstaander en een vrouw ben, dus niet gevaarlijk. Maar mensen begonnen soms uit zichzelf over de massamoorden te praten. Het is een afgelegen dorp. Zij hadden niet via de staatsmedia geleerd dat zij geacht werden dit alles geheim te houden.' Het dorp kent naast het officiële overwinningsmonument op de communisten ook twee gedenkplaatsen voor de slachtoffers van het geweld. Eén massagraf bevindt zich in een hoek van de reguliere begraafplaats, het andere massagraf op enige afstand in het bos. Familieleden bezoeken deze onofficiële gedenkplaatsen, en sommige dorpelingen bidden er omdat zij bijzondere kracht toekennen aan deze locaties.

'Het eerste boek over 1965 op basis van oral history in Indonesië werd in 2003 gepubliceerd. Vervolgens werd oral history meer dan geschiedschrijving alleen: het is een sociale beweging, omdat het buiten de staatscontrole valt en een wijze is om mensenrechtenkwesties aan de kaak te stellen.' Op deze wijze kan historisch onderzoek activistisch en subversief werk zijn. 'Je kunt van de geschiedenis leren' meent Leksana. Goede geschiedschrijving staat open voor kritiek en vernieuwend onderzoek. De cultuur van straffeloosheid voor misdaden uit het verleden hangt samen met een gebrek aan onderzoek naar dat verleden. Op termijn hoopt Leksana dat Indonesië verantwoordelijkheid voor het eigen verleden zal nemen. Voorlopig lijkt daar echter weinig uitzicht op te zijn, 'het zal de komende jaren een moeilijke strijd blijven om tot officiële erkenning van grootschalig geweld door de staat te komen.'